

KÖNYVISMERTETÉS

Lexicon Latinitatis medii aevi Hungariae – A magyarországi középkori latinság szótára. VI. K–M. (A szerkesztőbiz. elnöke: Maróth Miklós. Kiadásra előkész.: Szovák Kornél.) Argumentum, Bp., 2017. 433 p. (ISBN 978-963-446-783-0)

A magyarországi történeti és nyelvészeti kutatásban már az 1930-as években megfogalmazódott az igény, hogy középkori (és az ekkori elképzelések szerint egyszersmind koraiújkori) latin nyelvű emlékeinkhez megfelelő színvonalú, a fennmaradt szövegek lehető teljességét feldolgozó szótárat készítsenek. Az erre irányuló igyekezetet nem csupán az indokolta, hogy 1920-ban európai összefogásban megindultak a tervek szerint az egész középkori latinság anyagát felölelő, ám sajnos a mai napig meg nem valósult Novum glossarium előkészületei — hanem speciálisan az is, hogy idehaza a latin igen sokáig, egészen 1844-ig az állami adminisztráció nyelvének is számított. Többszöri megtorpanást és újrakezdést követően végül 1973-ban indult meg (akkor még Boronkai Iván tényleges vezetésével) az a szisztematikus gyűjtőmunka, amelynek köszönhetően 1987-ben végre megjelenhetett A magyarországi középkori latinság szótára első kötete első fasciculusa, és amelyet Boronkai halála óta Szovák Kornél koordinál. A sorozat anyaggyűjtése az 1526 előtti időkből közé tett valamennyi forrástípusra és műfajra kiterjed. A most bemutatott kötet ennek a sorozatnak a hatodik darabja, színvonala pedig méltó az eddigiekhez, nemzetközi összevetésben is megállja a helyét. Anyagát az MTA–ELTE–PPKE Ókortudományi Kutatócsoportja keretein belül összesen 11 szerző állította össze.

Szótárat készíteni elsősorban persze nyelvtudományi teljesítmény, ám jelen kötet (és tágabb értelemben a hazai középlatin szótár egész anyaga) történeti kutatás nemcsak a középkori história elsődleges forrásnyelvének jobb megértését segítő szógyűjteményként, hanem az intézménytörténet, a társadalomtörténet, a művelődéstörténet és a medievisztika más részterületeinek vizsgálatát elősegítő forrásrepertóriumként is kiválóan használható. Kiragadott példaként maradva: a jogtörténeti kutatásra is megtermékenyítő hatással lehet például a *lex* szó előfordulásainak jelentésváltozatok szerint strukturált tételes jegyzéke (83–84.). Új tanulmányok, összehasonlító vizsgálódások lehetőségét rejti magában a *magister* szó előfordulásairól közölt roppant gyűjtés (165–188). Az egykori társadalmi elit jobb megismerése szempontjából is fontos a *magnificus* szócikk (186–188.), amely számos ponton egészíti ki Fügedi Erik és Kubinyi András ezzel kapcsolatos tanulmányainak anyagát, lehetővé téve például a 'nagyságos' megszólítás az országbárok rendkívül

szűk köréről a született arisztokrácia valamivel szélesebb rétegére történő kiterjedésének még részletesebb bemutatását. Közhelyszerű megállapítás, de attól még igaz: A magyarországi középkori latinság szótárának újabb részlete — hasonlóan az előzőekhez — a középkorkutatás minden ágának nélkülözhetetlen segédkönyve. Nagyon várjuk a további köteteket is!

Körmendi Tamás

Szálkai Tamás: Címeres nemeslevelek a Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú- Bihar Megyei Levéltárában. Debrecen, 2016. 121 p. (A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Közleményei, 33.) (ISBN 978-963-7238-54-3; ISSN 0133-8676)

Az 1848 előtti többnyire, rendi, jogi emelkedést biztosító címereslevelek (*litterae armales*) a modern levéltárak napjainkban is féltett, nagy érdeklődésnek örvendő dokumentumai. Feltárásuk, feldolgozásuk, szerencsés esetben közreadásuk nemcsak a történettudomány segédtudományai, a genealogia, a heraldika régi törekvése, de a 19. század derekától olyan folyamatosan megújuló tendencia ez, amely eredményeinek még csak napjainkig tartó futó áttekintése is túlzás nélkül állítható, minimum kisebb önálló tanulmányt, vagy bibliográfiát igényelne. Ugyanakkor ez a feltárás, feldolgozás a mindennapokban különösen fontos az egyes családok múltjának, identitásának kutatása során. Ebben a fölöttébb széles és sokszínű tablóban kell elhelyezni a Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltárának főlevéltárosa, Szálkai Tamás, munkahelye által őrzött címeres nemesleveleinek monografikus igényű feldolgozását. A szerző neve jól ismert mind az adott térség, mind pedig a tématerület iránt érdeklődők számára, hisz nevéhez már e munkát megelőzően is mind Hajdúság, mind Bihar vármegye, illetve a Partium több heraldikai kiállítására fűződik, mely munkákat gyakran kis katalógusokkal, aprónyomtatványokkal tette emlékezetesebbé, maradandóbbá.

A szerző a bevezetőben a címernyerés, és címeradományozás folyamatát mutatja be, a térség kora újkori sajátosságai miatt a Magyar Királyságban, valamint párhuzamosan az Erdélyi Fejedelemségben. A jobbágyfelszabadító levéltől, a címerkérő folyamodványon keresztül az armális díjáig tisztázza e folyamat lépcsőit. Bemutatja a címereslevél szerkezetét, ismertette a magyar udvari kancellária és az erdélyi fejedelmi kancellária által kiállított armálisok szerkezeti eltéréseit. Külön kitér a 15. századtól ismert azon gyakorlatra,

amely szerint egy család több címerlevelet is kaphatott. Külön áttekintette a címerszerzést, címeradományozást érintő kora újkori jogi szabályozást. A tágabb térség megyei gyakorlatait jól ismerve ismerteti a frissen szerzett armálisok megyei publikálását, megjegyezve, hogy a szomszédos Szatmár megyében fordult elő legtöbbször elmentmondás a nemeslevél publikálásával szemben. Engedtessek meg egy távoli analógia: Sopron esetében a megyei közgyűléseken publikálták az armálisokat. Ezeket a publikációkat a vármegye jegyzője az eredeti armális *plicájára* is rávezette, feltüntetve a közgyűlés helyét, időpontját és az elmentmondás nélküli közzététel tényét. A szerző a dokumentum, az armális ismertetése után társadalomtörténeti kérdés vizsgálatába fogott, és a *Maksay Ferenc* hasznalta terminussal élve, a nemesi cím inflálódásának korából az armalisták társadalmi bázisát elemezte, amely az országos tendenciák mellett térségi specifikummal bővült. A vizsgált térségben ugyanis az armalista nemességet elsősorban az úgynevezett partikuláris nemesség több helyi típusa jelentette. (Ilyenek voltak a mondott hártérségben a szabad székelő lófők, illetve a fogarasi főprovizor, vagy a kunok officialisa, akiknek az országos nemességbe emelkedésével érzékeltette a szerző a nemesség alsó része társadalmi-jogi egységeseződésének folyamatát. Ugyanakkor arra is felhívta a figyelmet, hogy mindezek az egykor volt folyamatok további széles körű kutatásokat, illetve mikrotörténeti esettanulmányokat kívánnak. A szerzővel egyetértve csak jelezzük, hogy a nyugat-dunántúli térségben is található példát a helyi partikuláris nemesség országos kisnemességbe emelkedésével kapcsolatosan. Ilyen az egyházi prediális nemesek – például Győr vármegyében a legismertebb a bácsai prediális nemesi szék és nemességének – az esete. Az egyházi nemesek országos nemességbe emelkedése e példán jól ismert.

A jogi kiváltsággal történő társadalmi emelkedés – *Szabó István*, *Varga János*, vagy Sopron vármegye esetében *Soós Imre* munkásságának köszönhetően – jól ismert társadalomtörténeti folyamat a hazai történetkutatásban. E társadalmi folyamatot, iparúzó emberek címernyerésével konkrét esetekkel árnyalja és, *hic et nunc* címerképekkel illusztrálja a szerző (például Dévai Lakatos Miklós, Barcza alias Rotipar Lőrinc) címernyerése. Sőt e foglalkozásneveket megőrző vezetéknevek után az Adorjáni család címerében paraszti ruhát viselő férfi egy learatott búzamező szélén áll. Mind a korszak, mind a térség egyik jellegzetessége volt a katonáskodó elemek tömeges címernyerése. A függelékben mindezen dokumentumokra egy-egy példát is található. Különösen érdekes az 1. sz. dokumentum, amely a térség cigánysága kora újkori történelmének egy izgalmas forrása. Ugyanis a Szatmár vármegyei bagosi Bagosi Mihály egy Czigány István nevű cigányvajdának ad személyes szabadságot, jobbágyfelszabadító levél formájában. Majd ezt követően Szálkai Tamás több 16. századi

nemességszerzéssel kapcsolatos dokumentumot publikált (1566: Turi Gáspár, István, János nemességmegújítási kérelme, illetve 1571: Nagyturi Turi Ferenc nemességmegújítási armálisa).

A szerző a kötet következő szerkezeti egységében a Hajdú Bihar Megyei Levéltár armális gyűjteményét mutatja be, a levéltári gyűjtemény létrejöttétől kezdve, amelynek alapját Hajdú és Bihar vármegyék, illetve Debrecen szabad királyi város címereslevél gyűjteményeinek összevonása jelentette. A nemesi jogállás legfontosabb bizonyítéka az eredeti, vagy hiteles másolatban fennmaradt armális. Ugyanakkor a 18. század során a vármegyék a folyamatos nemességvizsgálatokkal arra kényszerítették a nemes családokat, hogy esetlegesen az armális elvesztését követően tanúkkal igazolják személyük, családjuk nemességét. Ezt Sopron megye esetében az úgynevezett tanúkihallgatásokkal *investigationalia*) igyekeztek igazolni, és ahogy a tárgyalt térség példái mutatják, ez az ország keleti részében sem történt másképpen. Ezek a tanúkihallgatások olykor egyes armálisok történetét is bemutatják (armális hamisítások történetei, armális és címer leírások a vallomásokban), e nemesség igazolások társadalomtörténeti értékére Vas megye példáján *Tóth István György* is felhívta a figyelmet. Szálkai Tamás végül kitér az alfabetizáció és az armálisok kapcsolatára, amely témakör legjelentősebb hazai kutatója a már említett döntően Vas megyei forrásfeltárára építő *Tóth István György* volt, aki problémakör differenciált tárgyalásának egy monográfiát is szánt. *De Hudi József* tárgykörű vesztprémi kutatásai is megkerülhetetlenek. A bevezető fejezet végén Szálkai Tamás az armálisok onomasztikai problémáira, azon belül is a vezetéknev használatainak további kutatására hívta fel a figyelmet. A 37-40. oldalakon az eddig tárgyalt különböző forrástípusok színes reprodukcióival ismerkedhetünk meg (címerkerő folyamodványok, régi levéltári segédlet, 1810-es nyomtatott armális jegyzék, armalist megerősítő uralkodói pecsétek, házmentesítést is tartalmazó nemesség adományozás [1535], 17-19. századi, könyv formátumban kiadott armálisok). Az ezt követő úgynevezett oklevéltár (47-87. oldalak) 78 db színes címerképet tesz közzé, illetve a képek mellett rövid információt ad át a címernyerőről és leírást közöl a címerképről. A publikált armálisokról készült képek sorában feltűnően nagyszámúak azok a címereslevelek, amelyek esetében minden bizonnyal anyagi okokból a címernyerő nem kérte meg a címer festett képét, így a miniatör költségeit óhatatlanul megtakarította.

Őszintén remélhető, hogy az elkövetkező esztendőkből tovább nő a hasonló kiadványok száma, hogy a témakör kutatói minél teljesebb forrásbázison tanulmányozhassák az 16-19. századi címereslevél-adás alaki, társadalomtörténeti, regionális eltéréseit, egyezéseit esetlegesen címerképi sajátosságait.

Dominkovits Péter